Річард Бах

ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН

Справжньому Джонатану-чайці,

що живе в кожному з нас

Частина перша

Був ранок, і золоті промені сонця вигравали на легких хвилях тихого моря. Десь за милю від берега закинув сіті рибальський човен, і звістка про це вмить долетіла до Зграї, що чекала сніданку. Ще мить – і тисячі чайок злетілися до човна, щоб вибороти собі якусь поживу. Новий день приніс нові клопоти.

А далеко від усіх, далеко від рибальського човна і від берега, вправлявся в польоті самотній птах – чайка Джонатан Лівінгстон. Він злетів на сто футів угору, опустив свої перетинчасті лапи, задер дзьоба, випростав уперед зігнуті крила і, хоч як це було боляче, силувався втримати їх у такому положенні. Випростані крила обтяжували рух, і він летів усе повільніше, поки шепіт вітру не стих у його вухах, а океан унизу не застиг на місці. Тоді він примружив очі, затамував подих і весь наструнчився в болісному зусиллі – ще трохи... на один дюйм... зігнути крила... Пір'я в нього стало дибки, він закляк у повітрі і впав.

Чайки, як ви знаєте, ніколи не діють нерішуче і не зупиняються в польоті. Спинитися на льоту – це для чайки страшний сором, просто ганьба!

Але Джонатан Лівінгстон – який без тіні сорому знову й знову вигинав напружені крила, щоб летіти все повільніше, а потім спинитися на місці, – був незвичайним птахом.

Більшість чайок не завдають собі клопоту, аби дізнатися щось про політ, – хіба що найнеобхідніше: як долетіти від берега до їжі та повернутися назад. Для більшості чайок головне – їжа, а не політ. А для цієї чайки політ був важливішим за їжу. Джонатан Лівінгстон над усе любив літати.

Проте любов'ю до польотів, як він скоро збагнув, не заживеш доброї слави серед птахів. Навіть його власні батьки дивилися скоса на те, як Джонатан з ранку до вечора літає десь сам-один, та ще й по сто разів шугає аж над водою – як то він казав, тренуючись у низькому польоті.

Він ніяк не міг збагнути – чому, літаючи на висоті, меншій за напіврозмах його крил, він може триматися в повітрі довше і без будь-яких зусиль? Його плавна посадка в низькому польоті завершувалася не гучним плюскотом при зануренні лап у воду, як зазвичай, а появою довгого пінного сліду, що тягнувся за тілом Джонатана, щойно він, підібгавши лапи, торкався води. Коли ж він почав сідати з підібганими лапами на берег, а потім міряти кроками довжину сліду, його батькам це вельми не сподобалося.

– Чому, Джоне, чому? – питала мати. – Чому ти не можеш поводитись, як усі? Оті низькі польоти – це забавка для пеліканів та альбатросів! Чому ти нічого не їси? Поглянь, синку, від тебе саме пір'я та кістки лишилися.

– Ну то й що, мамо? Нехай пір'я та кістки. Я хочу знати, що можу робити в повітрі і чого не можу. Я хочу знати, от і все.

– Бачиш, Джонатане, – мовив батько зовсім не сердито, – скоро зима. Рибальські човни будуть виходити в море нечасто, а риба, що зараз плаває мілко, піде вглиб. Коли вже ти хочеш чогось навчатись, то вчися краще, як здобувати їжу. Польоти – це дуже добре, та з них не проживеш. Не забувай, ти літаєш для того, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивнув. Кілька днів по тому він намагався поводитись, як інші чайки; так, він справді дуже старався, і галасував щосили, коли бився за їжу біля рибальських човнів, і пірнав за шматками риби та хлібними крихтами... Та все було марно.

"Яка дурість, – подумав він нарешті – і рішуче кинув насилу здобутого анчоуса голодній старій чайці, що летіла слідом. – Весь цей час я міг би вчитися літатиІ Адже мені ще стільки треба вивчити!"

Невдовзі Джонатан знов опинивсь у морі сам-один – голодний, щасливий, жадібний до знань.

Він хотів знати все про швидкість польоту – і за тиждень дізнався про неї більше, ніж найшвидша чайка у світі.

Злетівши на тисячу футів угору, він щосили замахав крилами, стрімко шугонув униз і зрозумів, чому чайки складають крила, коли йдуть на стрімку посадку. Через шість секунд він уже летів зі швидкістю сімдесят миль за годину, зі швидкістю, при якій крило втрачає рівновагу в русі.

Знову та й знов те саме. Хоч як він пильнував, аби не розслабитись, – на великій швидкості сили полишали його, і він губив рівновагу.

Підйом на тисячу футів. Стрімкий ривок уперед, потім – униз, відчайдушний змах крил, вертикальне падіння. А потім – і так щоразу – його ліве крило завмирало на підйомі, він хилився набік, припиняв махати правим крилом і, безладно перевертаючись у повітрі, кулею мчав униз.

Він ніяк не міг здолати цей підйом на великій швидкості. Він зробив десять спроб – і всі десять разів, коли швидкість перевищувала сімдесят миль за годину, втрачав рівновагу і стрімголов летів у воду.

Річ у тім – зрозумів він нарешті, коли вже був мокрий як хлющ, – річ у тім, що на великій швидкості слід тримати крила непорушно: можна махати крилами лише доти, поки швидкість не перевищує п'ятдесяти миль за годину.

Тоді він злетів на дві тисячі футів угору і спробував іще раз, – стрімко прямуючи вниз, витягнув дзьоба, розпростав крила, а коли швидкість сягнула п'ятдесяти миль за годину, припинив ними рухати. Це було дуже важко, але ж спрацювалоІ Десять секунд він мчав зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан установив світовий рекорд швидкості для морських чайок!

Але ця перемрга була скороминущою. Щойно він почав виходити з піке та змінив положення крил, невідома і нездоланна сила знову заволоділа ним і помчала його за собою зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан почувався так, наче його тіло от-от вибухне, розлетиться на друзки. Стрімко, наче від вибуху, падаючи вниз, він уже не відчув страшного удару об тверду, мов камінь, воду.

Коли він нарешті опритомнів – а це вже була ніч, – він гойдався на хвилях у місячному сяйві. Поневечені крила були немов налиті свинцем, та ще тяжче тиснув на спину тягар поразки. Він потайки марив, аби цей тягар затягнув його у глибінь, на саме дно, щоб усе було скінчено.

Та коли він уже почав занурюватись у воду, якийсь дивний голос ледь чутно озвався до нього зсередини: "Тут нічого не вдієш. Я чайка. Проти своєї натури не підеш. Якби я справді мусив щось дізнатися про польоти, то мав би більше мозку в голові! Якби я справді міг навчитися швидко літати, то мав би короткі крила, як у сокола, і полював мишей, а не рибу. Батько мав рацію. Мені треба забути цю дурницю. Треба повернутися додому, до Зграї, і вдовольнитися тим, що я такий, як є, – жалюгідна, нікчемна чайка".

Голос умовк, і Джонатан скорився йому. Вночі чайка мусить сидіти на березі, і відтепер – так пообіцяв самому собі – він буде звичайною чайкою. Так буде краще для всіх.

Він насилу відірвався від темної води і полетів до берега, радий, що навчився берегти сили в низькому польоті.

"Та ні, що це я, – схаменувся він. – Це все в минулому. Я мушу забути все, чого навчився. Я просто чайка, я такий, як усі інші чайки, і літатиму, як вони". І він із болісним зусиллям піднявся на сто футів угору та чимдуж замахав крилами, кваплячись до берега.

Тепер, коли він вирішив бути просто звичайною чайкою у Зграї, йому полегшало – адже розірвано пута, якими він сам себе зв'язав. Не буде більше ніякого навчання, не буде боротьби – отже, не буде й поразок. І як хороше ні про що не думати, просто летіти в темряві, летіти до берегових вогнів...

"Темно! – раптом пролунав той самий тривожний голос. – Чайки не літають, коли темно!"

Та Джонатан не хотів слухати. "Як хороше, – думав він. – Ясний місяць, світла стежка на воді, вогники на березі – все таке мирне, спокійне..."

"Спускайся вниз! Чайки не літають у темряві! Якби ти справді міг літати в пітьмі, то мав би совині очі! Мав би більше мозку в голові! Мав би короткі крила, як у сокола!"

У нічній темряві, на висоті ста футів, Джонатан Лівінгстон примружив очі. І біль, і роздуми – все зникло безслідно.

Короткі крила. Короткі крила сокола!

Ось тобі й відповідь! "Який я був дурний! Усе, що мені треба, – це маленьке, крихітне крило; все, що мені треба, – це скласти крила, так, щоб у польоті ворушити самими кінчиками! Короткі крила!"

Він піднявся на дві тисячі футів над чорною безоднею моря і, ані хвилі не думаючи про поразку, про загибель, щільно притиснув до тіла широкі частини крил, а самі кінчики, вузькі, мов кинджали, виставив назустріч вітру – і стрімко кинувся вниз.

Вітер грізно ревів у нього над головою. Сімдесят миль за годину, дев'яносто, сто двадцять, іще швидше... Тепер, при ста сорока милях за годину, йому було не так важко долати вітер, як при сімдесяти; один легенький порух кінчиками крил – і він вийшов із піке та промчав над хвилями, мов сіре гарматне ядро в польоті до місяця.

І, дивлячись примруженими очима в лице пітьмі та вітру, він відчув шалену радість. "Сто сорок миль за годину! І все під контролем! Якщо я почну піке з п'яти тисяч футів, а не з двох, – цікаво, з якою швидкістю?.."

Недавні роздуми та обіцянки було забуто, ніби їх звіяв могутній стрімкий вітер. Але він не картав себе за те, що порушив слово. Ці клятви – для чайок, що згодні бути звичайними чайками. А той, хто хоч раз торкнувся вершини пізнання, не може зв'язувати себе такими обітницями.

На світанку Джонатан продовжив тренування. З висоти п'ять тисяч футів рибальські човни в морі здавалися малими трісочками на голубому тарелі, а Зграя за сніданком – хмаркою летких порошинок.

Він лишився живий, був сповнений сили, тремтів від радості – був гордий, що опанував свій страх. І тому він не вагаючись притиснув до тіла передню частину крил, випроставши самі кінчики, і поринув униз, до моря.

Спустившись на чотири тисячі футів, він досяг граничної швидкості, і вітер постав проти нього, мов щільна пульсуюча запона, що перешкоджала йому рухатися швидше. Він летів прямо чимдалі вниз, зі швидкістю двісті чотирнадцять миль за годину. Якщо випростати крила зараз, на такій швидкості, то його розірве на мільйон шматків, і він розумів це дуже добре. Але ж швидкість – це могуття, швидкість – це радість, швидкість – це просто краса!

Він почав виходити з піке на висоті тисячу футів, і кінчики його крил залопотіли й зігнулися під шаленим вітром, а рибальський човен і зграя чайок кудись зникли – і раптом виросли просто в нього перед очима, затуливши собою шлях.

Він не міг зупинитися; навіть не знав, як повернути на такій швидкості.

Зіткнення – це смерть.

І тому він заплющив очі.

І сталося так, що того ранку, на світанні, чайка Джонатан Лівінгстон врізався просто у Зграю, що спокійно снідала, – влетів як вихор, на швидкості двісті чотирнадцять миль, із заплющеними очима! Та, мабуть, Чайка Долі йому всміхнулася – ніхто не загинув.

Коли ж він знову підвів голову до неба, то все ще мчав зі швидкістю сто шістдесят миль за годину. А коли зменшив швидкість до двадцяти миль і нарешті зміг випростати крила, рибальський човен уже здавався малою цяткою в морі – за чотири тисячі футів від нього!

Перше, що він подумав: це тріумф! Гранична швидкість! Двісті чотирнадцять миль за годину – для чайки! Це прорив, це велика, вирішальна мить в історії Зграї, а для чайки на ім'я Джонатан – це початок нового життя. І він продовжив своє тренування на самоті, він

склав крила і пішов у піке з висоти вісім тисяч футів – і відразу збагнув, як робити поворот!

Тепер він знав, що досить тільки на одну частку дюйма змінити положення однієї пір'їни на кінчику крила – і можна плавно, красиво повернути навіть на граничній швидкості. Та ще до цього він зрозумів, що, коли на такій швидкості змінити положення хоча б двох пір'їн, тебе закрутить, як кулю... Одне слово, Джонатан став першою чайкою на землі, що опанувала фігурні польоти.

Того дня він не захотів гаяти час на балачки з іншими чайками і літав, аж поки посутеніло. Він вивчив мертву петлю, повільну бочку, подвійний переворот через крило, обернений штопор, зворотний імельман, віраж.

Коли Джонатан підлетів до Зграї на березі, вже давно була ніч. Голова в нього йшла обертом, він страшенно втомився. І все-таки із задоволенням зробив іще одну мертву петлю, а потім ще й швидкий переворот – а тоді вже пішов на посадку. "Коли вони про це почують, – думав він про свій Прорив, – вони ж просто очманіють з радощів! Скільки цікавого в нас попереду! Не товктись на місці поміж рибальських човнів – а знати, нащо ти живеш у цім світі! Ми подолаємо свою неміч, ми станемо іншими – сильними, розумними! Ми будемо вільні! Ми навчимося літати!"

І майбутнє постало перед ним, як осяйна далечінь, що вабить і кличе вперед.

Тим часом Зграя збиралася на Велику Раду; та коли він приземлився, то побачив, що всі нібито чогось чекають. Так воно й було – чекали на нього.

– Чайко Джонатане Лівінгстон! Стань у середину!

Слова Старійшини звучали дуже врочисто. Виклик у середину кола означав чи страшну ганьбу, чи то найвищу шану. Коло Пошани – це честь, якої зазнали хіба що найславніші з ватажків. "Так, звісно, – подумав Джонатан, – сьогодні вранці вони бачили мій Прорив! Та мені не треба ніякої пошани. Я не хочу бути ватажком. Я тільки хочу поділитися тим, що відкрив, показати, який простір відкривається перед нами!" Він ступив уперед.

– Джонатане Лівінгстон, – мовив Старійшина, – стань перед очі твоїх товаришів, у Коло Ганьби!

Його наче вдарили дошкою. Коліна в нього ослабли, пір'я обвисло, у вухах зашуміло. У Коло Ганьби? Це неможливо! Прорив! Вони не розуміють! Вони помиляються, вони помиляються!

– ...За своє неподобне легкодумство, – гудів урочистий голос, – за те, що спаплюжив гідність і звичаї Народу Чайок...

Виклик у Коло Ганьби означав, що його виженуть зі Зграї, засудять до самотнього життя на Далеких Скелях.

– ...Настане день, Джонатане Лівінгстон, і ти зрозумієш, що легкодумство тебе занапастило. Життя – це незбагненна таємниця, і нам досить знати одне: ми вкинуті до цього світу, щоб їсти і лишатися живими, поки зможемо.

Чайки ніколи не суперечать Великій Раді, та Джонатан усе-таки насмілився подати голос.

– Легкодумство? Браття мої! – вигукнув він. – Хто думає серйозніше, ніж чайка, що осягає сенс життя, його найвищу ціль? Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати риб'ячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити – щоб учитися, відкривати нове, бути вільними!

Дайте мені тільки спробувати, дозвольте показати вам, чого я навчився...

Зграя наче скам'яніла.

– Ти нам більш не брат, – нарешті промовили чайки одна по одній, а потім з поважним виглядом затулили собі вуха і повернулися до нього спинами.

Джонатан Лівінгстон провів рештку свого життя на самоті, але від Далеких Скель він улетів далеко-далеко. І єдине, що його смутило, – це не самотність, а те, що чайки відмовилися повірити в чарівну красу польоту, хоча їм варто було тільки відкрити очі, щоб її побачити. Сам він кожного дня робив усе нові та нові відкриття. Він дізнався, що, пірнаючи у стрімкому піке, може зловити рідкісну та смачну рибу, яка водиться на глибині десять футів; тепер йому були не потрібні рибальські човни і крихти черствого хліба. Він навчився спати в повітрі, навчився тримати курс уночі, коли вітер дме з берега, і долати сотні миль від зорі до зорі. Так само спокійно він долав туманну запону над морем і проривався до світлого чистого неба – у той час як усі чайки лишалися на землі, і гадки не маючи, що в небі над ними існує щось інше, крім туману й дощу. Він навчився мандрувати з сильним вітром у далекі краї і там ловити на обід смачних комашок.

Те знання, яке він колись хотів відкрити всій Зграї, тепер було його єдиною розрадою; він навчився літати й не шкодував, що йому довелося сплатити за це таку ціну. Джонатан зрозумів, що тільки нудьга, страх і злість скорочують життя чайок; а сам він був вільним від цього тягаря й тому прожив довгий щасливий вік.

...Вони прилетіли якось надвечір, коли Джонатан спокійно ніжився у своєму любому небі. Дві чайки, що з'явилися біля його крил, осяяли темну небесну височінь, мов дві чисті зорі. Та ще більшим дивом було

їхнє мистецтво польоту: вони ледь не торкалися Джонатана кінчиками крил, проте весь час лишалися на відстані рівно один дюйм.

Не озвавшись ні словом, Джонатан загадав їм випробування, яке було не під силу жодній чайці. Він зігнув крила і зменшив швидкість до тієї межі, за якою настає неминуче падіння. Два осяйні птахи плавно рушили за ним. Вони знали, що таке повільний політ.

Тоді він склав крила, нахилився вбік і ринув у піке зі швидкістю сто дев'яносто миль за годину. Вони помчали слідом, ні на мить не втративши рівноваги.

Насамкінець він на тій самій швидкості зробив довгий вертикальний переворот. Вони, всміхнувшись, зробили те саме.

Він повернувся в горизонтальний політ і довго мовчав, перш ніж заговорити.

– Непогано, – нарешті мовив він. – Хто ви?

– Ми з твоєї Зграї, Джонатане. Ми твої брати.

Сила та спокій вчувалися в кожному слові.

– Ми прилетіли, щоб забрати тебе у височінь, щоб забрати тебе додому.

– Ні дому, ні Зграї немає в мене. Я Вигнанець. І ми зараз летимо на вершину Великої Гори Вітрів. На кількасот футів я ще підніму своє старе немічне тіло – та вище злетіти не можу.

– Можеш, Джонатане. Ти ж навчився. Одне навчання скінчено, і настав час починати інше.

І таїна, що неясно світила чайці Джонатану крізь роки всього життя, в цю мить постала перед ним у сліпучому блиску розуміння. Вони мали рацію. Він може злетіти вище, і настав час повертатися додому.

Він востаннє кинув погляд на обрій, озираючи срібну царину, що відкрила йому свої чари.

– Я готовий, – сказав він.

І Джонатан Лівінгстон, злетівши у височінь із двома зоряними птахами, розтанув у темному просторі небес.

Частина друга

"Отже, це небеса", – подумав він і потай усміхнувся. Хіба ж годиться отак судити про небеса, щойно ти до них долетів.

Тепер, коли він покинув Землю і летів вище хмар поруч із двома осяйними птахами, він побачив, що його власне тіло теж перемениться світлом. Той юний Джонатан Лівінгстон, що завжди жив у глибині його золотистих зіниць, нікуди не зник, просто оселився тепер у новій подобі.

Це нове тіло також було тілом чайки, але літати в ньому стало аж як краще.

"Диво та й годі, – думав він, – мені потрібно вдвічі менше зусиль, аби летіти вдвічі швидше, ніж за кращих часів на Землі!"

Його пір'я сяяло, мов діамантове, а крила стали гладенькими, як пластинки з полірованого срібла. І, зачудовано роздивляючись їх, він став випробовувати, на що здатні ці нові крила.

На швидкості у двісті п'ятдесят миль він відчув, що наближається до граничної швидкості горизонтального польоту, а сягнувши двохсот сімдесяти трьох миль, він зрозумів, що не може летіти швидше, і це його трохи розчарувало. Отже, нове тіло також не було всесильним. І хоча він зміг перевершити свій колишній рекорд, проте лишалася межа, подолати яку було дуже важко. "На небесах, – подумав він, – не має бути ніяких обмежень".

Хмари розсіялися, його супутники гукнули: "Гарної посадки, Джонатане!" – і розтанули в розрідженому повітрі.

Він летів над морем до нерівної берегової смуги. Небагато чайок на скелях тренувались у зльоті. Далеко на північ, аж на небокраї, літали ще кілька. Нові видива, нові думки, нові запитання. Чому чайок так мало? Адже в небесній зграї їх мусило бути безліч! І чого це я раптом так втомився? Я ж гадав, небесні чайки не знають ні втоми, ні сну".

Де він таке чув? Пам'ять про земне життя ніби стерлася. Звісно, Земля – це місце, де він зміг дечого навчитись... Але подробиці наче тонули в неясному мареві: колись він бився за їжу з іншими чайками, а потім став Вигнанцем...

Дванадцятеро чайок із берега прилетіли зустріти його, та жодна з них не мовила ані слова. Він лише відчув, що тут усі йому раді, що тут його дім. І час линув для нього, як один довгий-довгий день – так, ніби сонце ніколи не сходило, а просто світило завжди.

Він зробив поворот, аби сісти, змахнув крилами за дюйм од землі і плавно опустився на пісок. Інші чайки також приземлилися, лише злегка ворухнувши пір'ям. Розпроставши свої блискучі крила, вони спіймали повітряний потік і, вигинаючи пір'я, зупинилися тієї миті, коли їхні лапи торкнулися землі. Це було прекрасно, та він надто втомився, щоб і самому так спробувати. Джонатан не встиг мовити жадного слова, як заснув, стоячи на березі.

Уже за кілька днів він зрозумів, що тут йому належить дізнатися про політ іще більше, ніж у попередньому житті. Проте існувала певна різниця. Чайки, що мешкали тут, були близькі йому по духу. Всі вони жили заради того, щоб досягати нових висот у головній справі свого життя – у польоті. Це були просто дивовижні птахи, і кожен з них тренувався щодня, багато годин поспіль, вивчаючи все нові та нові таємниці повітроплавання.

Джонатан надовго забув той світ, звідки він був родом, – місце, де жили птахи, яким є незнаною радість польоту, птахи, яким крила служать лише для пошуків їжі та для боротьби за неї. Проте час від часу, на одну коротку мить, цей світ виринав у його пам'яті.

Така мить настала якось уранці, коли він удвох зі своїм учителем спочивав на березі, зробивши кілька швидких переворотів зі складеними крилами.

– А де інші, Салліване? – спитав він ледь чутно, бо вже призвичаївся передавати свої думки без слів, як усі тутешні чайки, що ніколи не здіймали галасу. – Чому нас тут так мало? Адже там, звідки я прилетів...

– ...були тисячі чайок. Я знаю. – Салліван кивнув. – Єдине, що я можу відповісти, Джонатане, – таких птахів, як ти, буває один із мільйона. Більшість з нас рухаються вперед дуже повільно. Ми прийшли з одного світу в інший, майже точно такий, і вже забули, звідки походимо; нам байдуже, куди нас ведуть, ми живемо одним днем. Уявляєш, скільки життів ми маємо прожити, перш ніж почнемо здогадуватися, що життя – це не тільки пожива, боротьба та влада у Зграї? Тисячі життів, Джонатане, десятки тисяч! А потім іще сотню, поки не зрозуміємо, що таке вершина знання, і ще сотню, поки не впевнимося, що мета нашого життя – досягти цієї вершини і передати свої знання іншим. Звичайно, і тут діє той самий закон: ми вибираємо для себе наступний світ завдяки тому, чого навчились у попереднім. Не навчишся нічого – і наступний світ не буде нічим різнитися від попереднього, і в ньому тебе чекатимуть ті самі перешкоди і свинцевий тягар незнання.

Він випростав крила і повернувся лицем до вітру.

– Але ти, Джоне, – мовив він, – ти зміг вивчити так багато за такий короткий час, що тобі не довелося прожити тисячу життів на дорозі до цього світу.

За мить вони знов піднялися в повітря і продовжили тренування. Робити подвійний переворот удвох було нелегко, бо Джонатан, перевернувшись, мусив пильнувати рухи своїх крил і узгоджувати їх із рухами інструктора.

– Спробуємо ще раз, – казав Салліван знову й знову. – Спробуємо ще раз. – І нарешті: – Добре.

І тоді вони почали вивчати зовнішні петлі.

Якось увечері чайки, вільні від нічного польоту, стояли всі разом на піску і думали. Джонатан, набравшись духу, підійшов до Старійшини – який, подейкували, скоро мав покинути цей світ.

– Чіанге... – мовив він трохи схвильовано.

Старійшина лагідно позирнув на нього:

– Так, сину мій?

Замість того щоб з роками підупадати на силі, Старійшина лише зміцнів; він літав швидше, ніж будь-яка чайка у Зграї, і досконало володів такими прийомами, що їх інші тільки починали вивчати.

– Чіанге, цей світ – зовсім не небеса, так?

При світлі місяця було видно, що Старійшина всміхнувся.

– Ти знову вчишся, Джонатане.

– Ну, то що ж буде далі? Куди ми йдемо? Невже взагалі немає такого місця – небеса?

– Ні, Джонатане, такого місця немає. Небеса – не місце і не час. Небеса – це досконалість. – Він хвилю помовчав: – Ти дуже швидко літаєш, правда?

– Я... я люблю швидкість, – відповів Джонатан, приголомшений, але гордий, що Старійшина його помітив.

– Ти зможеш торкнутися небес, Джонатане, в ту мить, коли пізнаєш досконалу швидкість. Це не значить, що ти пролетиш тисячу миль за годину, чи мільйон, чи мусиш летіти зі швидкістю світла. Адже будь-яка цифра – це межа, а досконалість не має меж. Досконала швидкість, сину мій, – це значить, що ти опинився там.

І Чіанг без жодного попередження зник – та вмить з'явився край води, за п'ятдесят футів від місця, де вони стояли. Потім він зник знову і за тисячну долю секунди торкнувся плеча Джонатана.

– Це така забавка, – мовив він.

Джонатан був у захваті. Він навіть забув, що хотів дізнатися про небеса.

– Як ви це робите? Що ви відчуваєте? А далеко ви можете так перелетіти?

– Перелетіти можна куди завгодно і за будь-який час, коли захочеш, – сказав Старійшина. – Я побував скрізь і всюди, куди міг полинути думкою.

Він дивився в далечінь, за обрій.

– Дивна річ. Ті чайки, що нехтують досконалістю заради мандрів, не летять нікуди, бо їм непідвладна швидкість. А ті, хто відмовляється від мандрів заради досконалості, в одну мить дістаються куди захочуть. Запам'ятай, Джонатане, небеса – це не час і не місце, бо місце і час не мають значення. Небеса – це...

– А ви можете навчити мене так літати? – Джонатан тремтів, уявляючи собі ще одну перемогу над невідомим.

– Звичайно, якщо ти хочеш навчитися.

– Я хочу. Коли ми зможемо почати?

– Можна й зараз, якщо бажаєш.

– Я хочу навчитися так літати, – мовив Джонатан, і дивний вогник засвітився в його очах. – Кажіть, що я маю робити.

І Чіанг заговорив поволі, пильно дивлячись на свого учня:

– Аби літати зі швидкістю думки, тобто літати куди завгодно, – говорив він, – ти насамперед мусиш збагнути, що вже прилетів...

За словами Чіанга, уся хитрість була в тому, щоб Джонатан перестав бачити себе ув'язненим у тілесній оболонці, яка має розмах крил сорок два дюйми і знає певні льотні прийоми. Весь сенс у тому, щоб усвідомити: його справжня сутність, як ненаписане число, перебуває водночас у будь-якій точці простору та часу.

Джонатан тренувався з шаленим завзяттям, тренувався день у день, з ранку до пізньої ночі. Та попри всі свої старання він не зрушив з місця ані на пір'їнку.

– Забудь про віру! – повторював йому Чіанг. – Тобі не потрібна була віра, щоб літати, ти мав лише зрозуміти, що таке політ. І це те ж саме. Спробуй іще раз...

І настав день, коли Джонатан, стоячи на березі з заплющеними очима і намагаючись зосередитися, раптом осягнув усе, про що говорив Чіанг. "Це правда! Я можу досягти досконалості, для мене немає межі!" Його охопила радість.

– Добре! – сказав Чіанг переможним тоном.

Джонатан розплющив очі. Він стояв разом із учителем на дивному морському березі – дерева схилялися до води, у небі повільно оберталися двоє жовтих сонць.

– Суть ти вхопив правильно, – сказав Чіанг, – тепер іще трохи попрацюєш над управлінням...

Джонатан був приголомшений.

– Де ми?

Проте Старійшину анітрохи не вразив дивний краєвид довкола. Він недбало відповів:

– Як бачиш, ми на планеті з зеленим небом і подвійною зіркою замість сонця.

Джонатан не зміг стримати радісного вигуку – вперше відтоді, як покинув Землю.

– ВДАЛОСЯ!

– Ну звісно ж, вдалося, Джоне, – мовив Чіанг. – Воно так завжди буває, коли знаєш, що робиш. А тепер щодо управління...

Коли вони повернулися, було вже темно. Чайки дивилися на Джонатана, і в глибині їхніх золотистих очей ховався шанобливий острах – адже всі бачили, що він стояв, наче прикипівши до місця, і раптом зник в одну мить.

Але Джонатан не став слухати вітання друзів.

– Я тут новачок! Я лише починаю! Це мені треба у вас вчитися!

– Я тобі дивуюся, Джоне, – мовив Салліван, що стояв поруч. – За десять тисяч років я ще не зустрічав чайки, яка б навчалася так безстрашно.

Зграя примовкла, і Джонатан ніяково тупцяв на місці.

– Якщо хочеш, ми почнемо працювати над часом, – сказав Чіанг, – і ти зможеш літати і в минуле, і в майбутнє. Тоді ти справді будеш готовий до найскладнішого і найцікавішого. Ти будеш готовий до того, щоб полетіти вище, пізнати доброту і любов.

Минув місяць – принаймні здавалося, що минув місяць, – і Джонатан досяг надзвичайного успіху. Він завжди навчався швидко навіть сам, а зараз, коли його учителем був Старійшина, він засвоював нові знання, наче добре налагоджена обчислювальна машина, вкрита пір'ям.

Та ось настав день, коли Чіанг зник. Він лагідно звернувся до чайок і закликав їх не кидати навчання, і тренуватись, і пізнавати досконалу невидиму сутність, що становить основу життя. І поки він говорив, його пір'я сяяло все яскравіше, а потім спалахнуло таким сліпучим блиском, що жодна чайка не могла дивитися на нього.

– Джонатане, – мовив він, і це були його останні слова, – ти маєш дізнатися, що є любов.

Коли чайки змогли подивитися на те місце, де стояв Чіанг, його там уже не було.

Минали дні, і Джонатан помітив, що часто думає про Землю, з якої прилетів колись. Якби він, живучи там, знав хоча б одну десяту, одну тисячну частку того, що знає тепер, наскільки цікавішим було б його життя! Він стояв на піску і думав: а що, як там нині живе чайка, яка прагне подолати межі своєї натури й літати для того, щоб пізнати сутність польоту, а не тільки жебрати черствий хліб біля рибальських човнів. Може, ця чайка навіть стала Вигнанцем за те, що сказала правду у вічі Зграї?

І що більше Джонатан учився доброті, то глибше він пізнавав сутність любові й чимдалі дужче хотів повернутися на Землю. Джонатан Лівінгстон, незважаючи на своє самотнє минуле, був природженим учителем, і найкращим виявом любові стала для нього можливість передати свої знання тій чайці, яка чекає слушної нагоди, аби пізнати щось нове.

Салліван, що також навчився літати зі швидкістю думки і тепер навчав цьому інших, був сповнений сумнівів щодо наміру Джонатана.

– Джоне, ти колись був Вигнанцем. Чому ти гадаєш, що твої колишні вороги прислухаються до тебе зараз? Ти знаєш приказку, і вона справедлива: літаєш високо – бачиш далеко. Ті чайки, які тебе прогнали,

стоять на землі, здіймають галас знічев'я і б'ються між собою. Вони за тисячу миль од небес – а ти кажеш, що хочеш показати їм небеса звідти, із землі! Джоне, вони не бачать далі кінчиків своїх крил! Лишайся тут. Допомагай новим чайкам, тим, хто піднявся досить високо, щоб побачити те, про що ти можеш їм розповісти. – Він трохи помовчав: – А що, якби Чіанг повернувся до свого старого світу? Де б ти був сьогодні?

Останній доказ був вирішальним. Звісно, Салліван мав рацію. Чайка, що високо літає, далеко бачить.

Джонатан лишився і навчав нових птахів, що прилітали, а вони всі були дуже здібними учнями. Проте колишні вагання повернулись, і він мимохіть почав думати про те, що на Землі, можливо, живуть одна-дві чайки, які теж могли б навчатись. Наскільки більше знав би зараз він сам, якби зустрів Чіанга за часів свого вигнання!

– Саллі, я мушу повернутися, – сказав він нарешті. – Твої учні вже багато знають, вони допоможуть тобі з новачками.

Салліван зітхнув, проте не став заперечувати.

– Мені буде сумно без тебе, Джонатане. – І більше він не сказав нічого.

– Саллі, як тобі не соромно! – докірливо мовив Джонатан. – Не будь дурним! Над чим ми з тобою щодня працюємо? Якщо наша дружба залежить од таких речей, як простір і час, тоді в ту саму мить, коли ми подолаємо і простір, і час, ми зруйнуємо наше братерство! Але ж єдине, що ми покидаємо, долаючи простір, – це Тут. А долаючи час, покидаємо тільки Зараз. То як ти гадаєш, хіба ми не зможемо побачитись між цими Тут і Зараз?

Салліван мимоволі засміявся.

– Ти просто божевільний, – лагідно мовив він. – Якщо хтось і зможе навчити інших, як побачити тисячу миль одразу, це буде Джонатан Лівінгстон. – Він подивився на пісок. – До побачення, друже мій Джоне.

– До побачення, Саллі. До зустрічі.

Мовивши це, Джонатан уявив собі величезні зграї чайок на берегах іншого часу і з легкістю, до якої вже звик, усвідомив, що він – не просто кістки та пір'я, він – живий образ волі й польоту, для якого ніде й ні в чому немає межі.

Флетчер Лінд був ще дуже молодою чайкою, та вже знав, що жодний птах, крім нього, не натерпівся таких знущань од Зграї, не зазнав такої несправедливості!

"Мені байдуже, що там вони патякають, – люто думав він, і йому аж темніло в очах, поки він летів до Далеких Скель. – Літати – це щось більше, ніж просто лопотіти крилами, перелітаючи з місця на місце! Так і комар зможе! Один подвійний переворот навколо Старійшини, просто для сміху, – і от я Вигнанець! Та що вони – сліпі? Чи справді нічого не бачать? Чи не розуміють, як ми уславимо себе, коли навчимося літати по-справжньому?

Байдуже, що вони про мене думають. Я покажу їм, що таке політ! Буду нещасним Вигнанцем – ну то нехай, коли вони так хочуть. Я ще змушу їх пошкодувати, та ще й як..."

Голос зазвучав у нього в голові, і хоча голос був дуже тихий, Флетчер так перелякався, що закляк у повітрі.

– Не суди їх надто суворо, Флетчере! Вигнавши тебе, чайки зашкодили тільки собі, і настане день, коли вони це зрозуміють, коли вони побачать те, що ти бачиш зараз. Прости їх і допоможи їм зрозуміти.

На відстані дюйма від кінчика його правого крила летіла осяйна біла чайка, найпрекрасніша у світі, і пливла в повітрі напрочуд легко, не ворушачи жодним пером, хоча Флетчер тримався майже на своїй граничній швидкості.

Молодий птах на мить отетерів. "Що зі мною? Чи я вмер, чи збожеволів? Що це таке?"

Тихий спокійний голос ніби читав його думки і вимагав відповіді.

– Чайко Флетчере Лінд, ти хочеш літати?

– ТАК! Я ХОЧУ ЛІТАТИ!

– Чайко Флетчере Лінд, чи так сильно ти хочеш літати, що зможеш простити Зграю, і навчатись, і колись повернутись до них і передати їм свої знання?

Такій прекрасній, такій розумній істоті Флетчер Лінд не міг збрехати, попри всю свою скривджену гордість.

– Так, – мовив він стиха.

– Тоді, Флетче, – заговорив осяйний птах, і його голос звучав дуже лагідно, – почнемо з горизонтального польоту...

Частина третя

Джонатан повільно кружляв над Далекими Скелями. Він спостерігав. Цей грубуватий молодий Флетчер був майже бездоганним учнем. Він мав і силу, і хист до польоту, і найголовніше – палке бажання учитись.

Щойно він пролетів поруч, мов сірий вихор у хмарі скуйовдженого пір'я, – промчав повз учителя зі швидкістю сто п'ятдесят миль за годину. Ще мить – і він уже виконує іншу фігуру, шістнадцятивитковий повільний переворот, і лічить витки вголос:

– ...Вісім... дев'ять... десять... поглянь, Джонатане, я перейшов за граничну швидкість... одинадцять... я хочу зупинятися так гарно, як ти... дванадцять... чорт забирай, ніяк не можу... тринадцять... ці останні три витки... без... чотирна...а-а-а!...

Флетчер сів на хвіст, і така невдача розлютила його до краю. Він гепнувся на спину, шалено закрутився у зворотному штопорі і, геть задиханий, сяк-так відновив рівновагу на сто футів нижче від учителя.

– Ти просто гаєш час зі мною, Джонатане. Я бовдур! Телепень! Усе одно в мене нічого не вийде!

Джонатан поглянув униз і кивнув.

– Звісно, не вийде, поки ти будеш зупинятися так різко. Флетчере, ти втратив сорок миль іще на початку! Треба спинятися плавно! Чітко, але плавно, зрозумів?

Він спустився до свого учня.

– Ану, спробуймо ще разом. І уважніше, коли зупиняєшся. Починай отак плавно, легенько.

За три місяці у Джонатана з'явилося ще шість учнів. Усі були Вигнанцями, бо їх захопила нова дивна ідея – літати заради того, щоб відчути радість польоту.

Проте їм було легше розучити найскладнішу повітряну фігуру, ніж осягнути її прихований смисл.

– Насправді кожен з нас – це живий образ Великої Чайки, необмежена ідея свободи, – говорив Джонатан вечорами, стоячи на березі моря, – і точність польоту – це крок до вираженим нашого справжнього "я". Усе, що нас обмежує, треба відкинути. Ось навіщо ми маємо опанувати високу швидкість, і малу швидкість, і фігурний політ...

...а його учні тим часом залюбки поспали б, утомлені денними польотами. Їм подобалися тренування, вони насолоджувалися швидкістю й задовольняли жадобу знань, яка зростала після кожного уроку. Але ніхто з них – навіть Флетчер Лінд – не міг повірити, що політ ідей може бути так само реальним, як політ вітру і політ птаха.

– Усе ваше тіло, від кінчика одного крила до кінчика другого, – казав Джонатан іншим разом, – це просто ваша думка у видимій подобі. Розірвіть ланцюги, що сковують вашу думку, і ви розірвете пута своєї тілесної оболонки...

Та хоч би що він говорив, його слова звучали для сонних учнів просто як забавна вигадка.

Минув лише місяць, а Джонатан уже вирішив, що час повернутися до Зграї.

– Ми не готові! – сказав Генрі Келвін. – Нас не приймуть! Ми Вигнанці! Ми ж не можемо присилувати себе летіти туди, де нам не раді?

– Ми вільні летіти, куди захочемо, і бути такими, як є, – відповів Джонатан і, зринувши в повітря, полетів на схід, де жила Зграя.

Учні на хвилю розгубилися, бо Закон Зграї забороняє вигнанцям повертатись, і цей Закон не порушував іще ніхто за тисячу років. Закон велів лишитися; Джонатан закликав летіти; і зараз він летить над морем

за милю від них. Досить їм забаритися ще на мить, як він постане один проти ворожої Зграї.

– Чого це ми мусимо слухатися Закону, коли вже не належимо до Зграї? – знічено спитав Флетчер. – А як почнеться бійка, там од нас буде більше користі, ніж тут.

Усе-таки вони прилетіли із заходу вранці – вісім чайок, вишикувані подвійним ромбом, крило до крила. Промайнули над Берегом Ради Зграї зі швидкістю сто тридцять п'ять миль за годину, і Джонатан мчав попереду. Флетчер плавно ковзав біля його правого крила, Генрі Келвін мужньо боров вітер біля лівого. Потім увесь стрій, мов один птах, поволі нахилився праворуч... вирівнявся... перевернувся в повітрі.... і знову полетів рівно, хоч вітер усе дужчав.

Звичайна галаслива чвара на березі вмить ущухла, і запанувала страшна тиша – так, немовби стрій чайок у повітрі був велетенським ножем, що прикував до себе вісім тисяч нажаханих очей. Вісім чайок одна по одній стрімко злетіли вгору, зробили мертву петлю і дуже повільно та рівно спланували на пісок. І Джонатан буденним тоном почав розбір польоту:

– По-перше, – мовив він із лукавою усмішкою, – ви трохи запізно вирівняли стрій...

Одна думка сяйнула усій Зграї, мов грізна блискавка. Ці птахи – Вигнанці! І вони повернулися! Та це... це ж просто неможливо! Флетчер очікував бійки, проте Зграя наче скам'яніла.

– Звісно, це Вигнанці. Ну то й що? – сказав хтось із молодих птахів. – Слухайте, друзі, де це вони навчилися так літати?

Минула майже година, поки Слово Старійшини облетіло всю Зграю: "Не зважати на них!" Чайка, що заговорить із Вигнанцем, стане

Вигнанцем також. Чайка, що погляне на Вигнанця, порушить Закон Зграї.

Відтоді до Джонатана були звернені лише сірі спини чайок, та він мовби не помічав цього. Він проводив заняття просто над Берегом Ради і вперше вимагав од учнів, аби вони показали все, на що здатні.

– Мартін! – лунав його голос на все небо. – Ти кажеш, що опанував малу швидкість. Не повірю, поки не доведеш! ЛЕТИ!

І сумирний малий Мартін Вільям, що над усе боявся гніву вчителя, собі на диво став майстром польотів на малій швидкості. При легенькому вітерці він навчився складати пір'я так, що злітав до самих хмар і сідав на берег, жодного разу не ворухнувши крилами.

А Чарльз-Роланд злетів аж на Велику Гору Вітрів, на висоту двадцять чотири тисячі футів, і спустився весь синій від холодного розрідженого повітря, здивований, щасливий, готовий завтра піднятися ще вище.

Флетчер, що більше за всіх любив фігурні польоти, нарешті подолав свій шістнадцятивитковий повільний переворот, а наступного дня побив власний рекорд, зробивши потрійний переворот через крило, і світлі відблиски його крил ковзали по березі, звідки за ним стежило не одне цікаве око.

Джонатан щогодини був зі своїми учнями, весь час показував та пояснював їм щось нове, був вимогливим до кожного і вів усіх за собою. Він літав разом із ними вночі, і в туман, і в бурю – просто так, заради втіхи, а Зграя на березі немічно тулилася до землі.

Коли заняття припинялися, учні відпочивали на піску, і з часом вони почали прислухатися до слів Джонатана. Звісно, його ідеї звучать незрозуміло, а часом просто дико, проте деякі думки все ж таки можна збагнути.

Мало-помалу вночі стало утворюватися інше коло слухачів, трохи подалі від учнів: багатьом чайкам було цікаво послухати Джонатана, і вони годинами сиділи в темряві, ховаючись одна від одної, і квапились щезнути, ледве зорів світанок.

Тільки через місяць після Повернення перша чайка із Зграї переступила межу і попросила дозволу навчатися разом із іншими. За цей переступ Теренс Ловелл став зватися проклятим Вигнанцем – і восьмим учнем чайки Джонатана.

Наступної ночі із Зграї прийшов Кирк Мейнард. Він насилу прошкандибав по березі, тягнучи ліве крило, і впав до ніг Джонатана.

– Допоможи мені, – прошепотів він ледь чутно, наче був при смерті. – Я хочу літати над усе на світі...

– То вперед, – мовив Джонатан. – Піднімайся зі мною в повітря – і почнемо.

– Ти не розумієш. Крило. Я не можу ворухнути крилом.

– Мейнарде, ти вільний бути самим собою, тут і зараз, і ніщо не може тобі завадити. Це Закон Великої Чайки, це – Закон.

– Ти кажеш, що я можу літати?

– Я кажу, що ти вільний.

І так само легко і швидко, як це було сказано, Кирк Мейнард випростав крила і зринув у темне нічне небо. Уся Зграя прокинулася, вчувши його несамовитий крик, що долинав із висоти п'ять тисяч футів:

– Я можу літати! Слухайте! Я МОЖУ ЛІТАТИ!

На світанку близько тисячі чайок зібралися позаду учнів і зачудовано дивилися на Мейнарда. Вони не зважали на те, чи бачать їх інші, і лише слухали слова Джонатана та намагалися бодай щось зрозуміти.

А він говорив дуже прості речі: що чайка має право літати, що свобода – це її істинна сутність, і все, що обмежує цю свободу, нічого не значить – усі забобонні звичаї, усі закони, хоч би які вони були.

– Нічого не значить? – вигукнув хтось у юрмі. – А якщо це Закон Зграї?

– Єдиний справедливий закон – це шлях до свободи, – відповів Джонатан. – Іншого закону немає.

– По-твоєму, ми здатні літати, як ти? – знову пролунав чийсь голос. – Ти незвичайний, у тебе Божий дар, не те що в нас!

– Погляньте на Флетчера! На Ловелла! На Чарльза-Роланда! На Джуді Лі! Чи вони теж незвичайні і мають Божий дар? Не більше, ніж ви, не більше, ніж я. Вони різняться від вас лише одним – що почали розуміти, хто вони є, і доводять це на ділі.

Усі учні, окрім Флетчера, знічено засовалися на місці. Вони й не думали, що про них можна таке сказати.

Юрма навколо зростала що не день – допитливі, обожнювачі, насмішники.

– У Зграї кажуть, що коли ти й не син Великої Чайки, – сказав Флетчер Джонатану якось уранці, після тренувальних швидкісних польотів, – то принаймні випередив свій час на тисячу років.

Джонатан зітхнув. "Ціна нерозуміння, – подумав він. – Тебе називають чи дияволом, чи богом".

– А ти як гадаєш, Флетче? Ми справді випередили свій час?

Тривале мовчання.

– Ну, як на мене, такі польоти завжди були можливі – для кожного, хто захоче навчитись; а час тут ні до чого. Може, ми випередили моду, випередили інших чайок, бо обрали для себе інший шлях.

– Оце вже краще, – мовив Джонатан, зробив переворот через крило і якусь мить ковзав у повітрі на спині. – Аж як краще, ніж випередити свій час.

Це сталося всього через тиждень. Флетчер показував фігури швидкісного польоту новим учням. Він вийшов із піке на висоті сім тисяч футів і сірою стрілою промчав за кілька дюймів від берега, аж раптом на дорозі в нього опинилося мале чаєня, що вирушило у свій перший політ і кликало маму. У Флетчера Лінда лишалася десята частка секунди, щоб ухилитися, він рвучко повернув ліворуч і на швидкості понад двісті миль врізався у гранітну скелю.

Скеля була ніби велетенською кам'яною брамою до іншого світу. Страх, удар, темрява – а потім він поплив у дивному чужому небі, забуваючи, згадуючи, забуваючи знову, і йому було страшно, смутно і тяжко, так тяжко...

Голос долинув до нього, як уперше, коли він зустрів Джонатана Лівінгстона.

– Річ у тім, Флетчере, що ми намагаємося подолати свої межі поступово, помалу. Ми ще не навчилися літати крізь скелі, це ми пройдемо трохи згодом.

– Джонатане!

– Якого ще кличуть Сином Великої Чайки, – сухо відповів учитель.

– Що ти тут робиш? Скеля... Невже я не... помер?...

– Ох, Флетче, отямся. Подумай трошки! Якщо ти говориш зі мною, отже, ясно, що ти живий, чи не так? Нічого не вдієш, у тебе просто різко змінився рівень свідомості. Тепер вибір за тобою. Ти можеш лишитися тут і навчатися на цьому рівні – до речі, не набагато вищому від попереднього, – а можеш повернутись і працювати зі Зграєю далі. Старійшини сподівалися, що трапиться якесь лихо, та не думали, що ти станеш їм у нагоді так скоро.

– Звісно, я хочу повернутися до Зграї. Я ж тільки почав заняття з новою групою!

– Ну то й чудово, Флетчере. Пам'ятаєш, ми говорили, що тіло – це не що інше, як думка?..

Флетчер потрусив головою, випростав крила і розплющив очі, лежачи біля підніжжя скелі, посеред натовпу чайок. У Зграї зчинився страшенний галас, коли всі побачили, що він ворухнувся.

– Живий! Умер, а потім ожив!

– Торкнувся його крилом! Оживив! Син Великої Чайки!

– Ні! Він сам каже, що ні! Він диявол! ДИЯВОЛ! З'явився на погибель Зграї!

Чотири тисячі чайок, налякані тим, що побачили, закричали: "ДИЯВОЛ!" – і цей крик прокотився над юрмою, мов шалений вітер у бурю. Очі в них горіли, дзьоби були міцно стиснуті, і вони посунулися вперед, палаючи жагою вбивства.

– Може, нам краще покинути їх, Флетчере? – спитав Джонатан.

– Та я б не заперечував...

Мить – і вони вже були за півмилі звідси, а вбивчі дзьоби спіймали порожнє повітря.

– Чому, – задумано мовив Джонатан, – чому найважче у світі – це переконати птаха, що він вільний, адже він сам може пересвідчитись у цьому, досить лише докласти трохи зусиль! Чому це так важко?

Флетчер усе ще кліпав очима, дивуючись незбагненній зміні.

– Що ти зробив? Як ми сюди потрапили?

– Ти ж начебто хотів опинитися подалі від цього збіговиська?

– Так! Але яким чином ти...

– Як усе інше, Флетчере. Практика.

До ранку Зграя забула про своє божевілля, та Флетчер не забув.

– Джонатане, пам'ятаєш, ти колись казав, що треба любити Зграю настільки, аби повернутися до неї й ділитися знаннями?

– Так, звісно.

– Я не розумію, як можна любити збіговисько розлючених птахів, що ледь не вбили тебе.

– О Флетче, ти й не мусиш це любити! Звичайно, не треба любити ненависть і зло.

Ти просто повинен бачити кожну чайку такою, яка вона є насправді, бачити в усіх добро і допомагати їм, аби вони й самі змогли побачити свою істинну сутність. Ось що я називаю любов'ю. І коли ти цього навчишся, ти збагнеш, яка то цікава річ!

От, наприклад, був собі такий молодий птах запальної вдачі – чайка Флетчер Лінд. Він став Вигнанцем, ладен був битися на смерть із усією Зграєю й готувався створити для себе власне пекло на Далеких

Скелях. А зараз він створює свої власні небеса і веде туди всю Зграю.

Флетчер обернувся до Джонатана, і в його очах майнув переляк.

– Я веду? Що ти хочеш сказати? Ти наш учитель. Ти не можеш нас покинути!

– Не можу? А тобі не спадало на думку, що десь можуть бути інші зграї та інші Флетчери, що їм учитель потрібний іще більше, ніж цьому Флетчеру, бо він уже знайшов шлях до світла?

– Я? Джоне, я проста чайка, а ти...

– ...єдиний Син Великої Чайки, так? – Джонатан зітхнув і подивився на море. – Тобі я більше не потрібний. Усе, що тобі треба, – це і далі пізнавати самого себе, з кожним днем усе ясніше бачити справжнього Флетчера, для якого не існує межі. Він – твій учитель. Ти мусиш його розуміти і коритись йому, от і все.

А наступної миті тіло Джонатана заясніло тріпотливим блиском і почало танути в осяйному мареві.

– Не дозволяй їм вигадувати про мене дурні байки та робити з мене бога. Обіцяєш, Флетче? Я – чайка. Я люблю літати, може...

– ДЖОНАТАНЕ!

– Бідолашний Флетче! Не вір своїм очам. Усе, що вони бачать, це межі. Довіряй внутрішньому зору, осягни те, що вже знаєш, – і шлях до неба відкрито.

Марево зникло. Джонатан розтанув у повітрі.

Трохи згодом Флетчер змусив себе злетіти у небо і зустрівся з групою учнів-новачків, які з нетерпінням чекали першого уроку.

– Насамперед ви мусите зрозуміти, – похмуро мовив він, – що чайка – це необмежена ідея свободи, образ Великої Чайки, і все ваше тіло – від кінчика одного крила до кінчика другого – це не що інше, як ваша думка.

Молоді чайки глузливо дивилися на нього. "Ну, друже, – думали вони, – це щось не надто схоже на урок польоту".

Флетчер зітхнув і вирішив почати з іншого.

– Кхм. Отже... гаразд, – мовив він і прискіпливо подивився на них. – Почнемо з горизонтальних польотів.

І, сказавши це, він раптом зрозумів, що його друг і справді мав не більше божого дару, ніж сам Флетчер Лінд.

"Межі немає, Джонатане? – подумав він. – Ну то що ж, скоро настане час, коли я вирину з повітря на твоєму березі і зможу тебе дечому навчити!"

І хоча Флетчер намагався дивитись на своїх учнів з належною суворістю, він на мить побачив їх такими, якими вони є насправді, і вони

не просто сподобалися йому – в цю мить він їх полюбив. "Межі немає, Джонатане?" – подумав він і всміхнувся. І рушив у свій політ до знання.